

meer. Deze brieven waren niet bestemd voor de opvolger, maar waren het persoonlijk eigendom van betrokkenen. Hierdoor waren deze brieven een uitlaatklep voor gevoelens en opvattingen ook over mensen, die zij anders niet zo licht zouden uiten. De gouverneur-generaal, de machtigste, maar vermoedelijk ook de eenzaamste man in Indië, kon zich voor een moment laten gaan. Rochussen was weduwnaar. Voor zijn vertrek naar Indië was hij er niet in geslaagd een nieuwe echtgenote te vinden. De eerste jaren in Indië bracht hij als vrijgezel door. Herhaaldelijk klinkt in de brieven dan ook de klacht dat er zo weinigen zijn met wie hij familiair kan verkeren. Rochussen moet zich dan ook bij Baud verdedigen tegen geruchten in Nederland dat hij te gevoelig zou zijn voor Indische dames. Zijn positie was niet altijd gemakkelijk. Verschillende keren was hij geruime tijd ziek. De observaties en opmerkingen van Baud en Rochussen maken veel duidelijk over de positie van de gouverneur-generaal.

Met de uitgave van de brieven gewisseld tussen Baud en Rochussen is een belangrijke aanvulling gegeven op de reeds gepubliceerde correspondentie uit de jaren dertig van de vorige eeuw van brieven geschreven door Van de Bosch, De Eerens en Baud. Zij vormen een boeiende collectie en zijn op zeer zorgvuldige wijze uitgegeven door W. A. Baud, een nazaat van de minister. De annotatie is uitgebreid en ter zake. De uitgever heeft zich veel moeite gegeven personen, toestanden en toespelingen op literatuur uit de tijd zelf te plaatsen. Niet alleen allerlei belangrijke onderwerpen uit de koloniale politiek komen aan de orde, ook oordeelvellingen over personen of groepen personen en meer algemene beschouwingen worden gemaakt. De Europese samenleving in Indië, landverhuurcontracten, expansie in de buitengewesten of niet, de toestand van de Javaan, de inheemse hoofden, de sanering van het muntstelsel, het conflict van Rochussen met de uitgezonden apostolisch vicaris Grooff, militaria, de opleiding van Indische ambtenaren in Delft, de politieke toestand in Nederland en Europa, Bauds ervaringen na 1848 na zijn aftreden, problemen over de postverbinding tussen Nederland en de kolonie, het is slechts een kleine greep. Ironisch is dat noch Baud, noch Rochussen in staat zijn geweest het veranderende tij, de opkomst van een zelfstandige Europese groep, te keren. Baud moest aanzien dat zijn oudste zoon, tegen zijn vaders wens in, de bestuursdienst verliet om zich als contractant en ondernemer te vestigen. Ondanks de hier beschreven grote aanloopmoeilijkheden zou Baud jr. in later jaren een zeer geslaagd theeplanter worden. Baud zag op Java geen ruimte meer voor Europese kolonisten. De combinatie van zakelijke informatie, persoonlijke gegevens en politieke beoordelingen maken deze briefwisseling zeer leesbaar. Het gezellige openingscitaat moge hiervan getuigen.

J. van Goor

P. J. A. Winkels, ed., *Ten tijde van de Tachtigers. Rondom de Nieuwe Gids 1880-1895* (Den Haag: Nijgh & Van Ditmar, 1985, 205 blz., f39,50, ISBN 90 236 7769 2).

In 1985 was het honderd jaar geleden dat het eerste nummer van de *Nieuwe Gids* verscheen. Een bijzondere inspanning om dit feit te herdenken was nauwelijks nodig; de belangstelling voor de Beweging van Tachtig en alles wat daaruit voortkwam, is al jaren heel levendig. *Ten Tijde van de Tachtigers* getuigt van die interesse, maar voegt aan de bestaande opvattingen niets toe. Op het eerste gezicht lijkt dit aantrekkelijk uitgegeven

boekje een handleiding voor beginners; er is een reeks korte biografieën van de Tachtigers en enkelen van hun tijdgenoten, een elementaire literatuuropgave, een lijst van pseudoniemen en een hoofdstuk waarin de oude anekdotes nog eens worden opgedist. Maar er is geen poging gedaan om de Beweging van Tachtig nader te typeren. In plaats daarvan wordt de lezer een indruk beloofd van 'het landschap waarin de Tachtigers zich voortbewogen' (17). Zo bestaat het boek voor het grootste deel uit korte schetsen van het Amsterdamse culturele leven van de jaren 1880: de schilderkunst (Fusien Bijl de Vroe en Chris Will), de muziek (Leo Samama), het cabaret (Ad Houdinius), het toneel (Liesbeth W. de Vries), de architectuur (Annelies Snijder), de fotografie (Sybrand Hekking). Verder is er een bijdrage over het begrip homoseksualiteit, dat in deze jaren opgang begon te maken (Hans Hafkamp), en een over de reacties van de oudere generatie op Tachtig (Atte Jongstra). Al deze stukken hebben een inleidend karakter; nergens wordt intussen verantwoord waarom juist deze onderwerpen zijn gekozen en niet andere. Het geheel opent met een zonderling voorwoord van Harry G. M. Prick die, zoals gewoonlijk met de jas aan en de hoed op van Van Deyssel, het resultaat beoordeelt. Prick zet een streng gezicht; sommige bijdragen moeten het stellen met een schouderklopje, en andere worden beneden de maat gevonden.

Nu het boek zelf al van een scherpe kritiek is voorzien (de samensteller moet zich ervoor verontschuldigen) zou men er verder het zwijgen toe kunnen doen. De vraag waar de bundel met zijn halfslachtige opzet omheen draait, is echter belangwekkend genoeg. De Beweging van Tachtig dient steeds als vanzelfsprekend uitgangspunt, maar hoe zij zich verhoudt tot alle overige vernieuwingen van de jaren 1880 blijft onduidelijk. Moeten we het werk van de Nieuwe-Gidsers beschouwen als slechts een bescheiden onderdeel van de verandering die de Nederlandse, en vooral de Amsterdamse, cultuur toen onderging? Deze suggestie wordt zo nu en dan gewekt, maar niet verder opgenomen. In zijn inleiding noemt Winkels de bekende argumenten tegen het verouderde eenzijdig-artistische beeld van Tachtig: de literaire ideeën die zij propageerden waren niet oorspronkelijk, het veronderstelde leiderschap van Kloos is een mythe, de beweging moet worden gezien als een voortbrengsel van de toenmalige liberale cultuur, en de politiek neemt in de jaargangen van de *Nieuwe Gids* een ruimere plaats in dan meestal wordt gedacht. Maar vervolgens grijpt hij terug op de tweedeling tussen apolitieke Tachtigers en progressieve Nieuwe-Gidsers die Stuiveling in 1935 voorstelde. Dit onderscheid voldoet niet, en het heeft ook geen zin om het aan te halen en vervolgens toch weer alleen over de kunst te schrijven. De enige die de positie van Tachtig in de Nederlandse cultuur expliciet aan de orde stelt, is Atte Jongstra die in de *Sociale geschiedenis van de kunst* van Häuser heeft gelezen dat het naturalisme in Frankrijk aanvankelijk als revolutionair gold, en nu in de voorliefde van de Tachtigers voor deze stroming een (overigens mislukte) poging tot klassenstrijd ontwaart.

Eigenaardig in de Beweging van Tachtig is de nieuwsgierigheid waarmee zij van het begin af door de ouderen is gevolgd, en het belang dat de deelnemers aan hun reacties hechtten. Er is aan de beweging lang iets van het schoollokaal gebleven, iets van leerlingen die hun onderwijzers trachten te overtreffen. Het zou boeiend zijn om meer te weten, niet over de café's die Willem Kloos bezocht, maar bijvoorbeeld over de lezers die de *Nieuwe Gids* steunden en betaalden. De oorsprong van het conflict tussen Tachtig en de ouderen ligt niet in maatschappelijk onderscheid, en evenmin in de theoretische uitgangspunten, maar in de radicale eenzijdigheid waarmee deze beginselen werden toe-

gepast. In plaats van het gebruikelijke academische eclecticisme en historisme werd nu een principiële stellingname verlangd, een ernst maken met sommige al lang verkondigde waarheden. Dat gaf de schok; en dat maakte het blad voor de gevestigde autoriteiten zorgwekkend en fascinerend tegelijk.

De politiek blijft in dit 'landschap' beperkt tot Domela Nieuwenhuis; wijsbegeerte, wetenschap, onderwijs en feminisme ontbreken. P. L. Tak wordt in zijn *Nieuwe Gids*-tijd volkomen ten onrechte een sociaal-democraat genoemd. Helaas moet nog worden gezegd dat verscheidene bijdragen, de goede (Samama vooral) niet te na gesproken, opvallen door een zeer onbeholpen taalgebruik.

W. E. Krul

C. Ch. van den Haspel, *Overzicht in overleg. Hervormingen van justitie, grondgebruik en bestuur in de Vorstenlanden op Java 1880-1930* (Dissertatie Leiden; Dordrecht: Foris Publications, 1985, xx + 302 blz., f30,-, ISBN 90 6765 070 6).

Dit proefschrift van mevrouw Van den Haspel, verschenen als deel CXI in de serie 'Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde', geeft een overzicht van de rechts- en bestuursgeschiedenis van de Javaanse Vorstenlanden in de periode 1830-1930. Het jaar 1880 dat in de titel als beginjaar is gehanteerd, verhult dat meer dan één passage is gewijd aan de oudere negentiende-eeuwse geschiedenis. Het centrale thema van de studie is — naar de schrijfster in haar inleiding meedeelt — de relatie tussen het Nederlands-Indische gouvernement en de Middenjavaanse vorsten op justitieel, agrarisch en bestuurlijk gebied. Deze vorsten waren de soenan van Solo, de sultan van Djokja en de prinsen Mangkoenegoro en Pakoealam. De Vorstenlanden kenden een grotere zelfstandigheid ten opzichte van Batavia dan de overige streken op Java, die door het gouvernement rechtstreeks werden bestuurd. In de loop van de negentiende en vooral in het begin van de twintigste eeuw trok het gouvernement steeds meer zaken, die voorheen binnen de inheemse bestuurs sfeer vielen, aan zich. Veel hervormingen kwamen tot stand op aandringen van de Europese landhuurders, wier behoefte aan veiligheid en rechtszekerheid in menig geval de doorslag gaf. Het gouvernement zelf streefde naar een grotere eenheid van rechtspraak en bestuur, maar bleef daarbij behoedzaam opereren. Tot een volledige gelijkschakeling van de Vorstenlanden was het in 1942, toen de Japanners een einde maakten aan het Nederlands-Indische bewind, nog niet gekomen. De voornaamste — en toch niet zó verrassende — conclusie van Van den Haspel is, dat de macht van de vorsten tot het laatst vrij aanzienlijk is gebleven. Het eenzijdig opleggen van maatregelen werd door het gouvernement tot een minimum beperkt; hervormingen kwamen tot stand op basis van overleg, in een proces van geven-en-nemen waarmee de vorsten ook hun voordeel konden doen.

Van den Haspel beschrijft de toestand in de Vorstenlanden in een proza waaraan — dunkt ons — juristen en bestuurskundigen meer gewend zijn dan historici: correct maar wat stroef en droogjes. Een spannende narratio is het niet geworden, daarvoor is de gelijkenis met een ambtelijk stuk te groot. De aard van het onderwerp is daar natuurlijk ook debat aan, maar zo nu en dan had de lectuur kunnen worden verlevendigd met wat incidenten of — desnoods — anekdotes. De uiteenzetting is soms erg breedvoerig en